

Dzieniakowska, Jolanta

Kuratoryjna biblioteka pedagogiczna w Wilnie (1924-1939) : geneza : organizacja

Dzieje Najnowsze 38/1, 47-63

2006

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jolanta Dzieniakowska

Kielce

Kuratorska biblioteka pedagogiczna w Wilnie (1924-1939). Geneza. Organizacja

W maju 1922 r. na ziemi wileńskiej, złączonej z Rzeczypospolitą mocą ustawy z 6 kwietnia tegoż roku¹, utworzono Okręg Szkolny Wileński z siedzibą kuratora w Wilnie². Pierwszym kuratorem został Zygmunt Gąsiorowski³. Dwa lata później, wiosną 1924 r., zainicjował on prace mające na celu powołanie biblioteki pedagogicznej Kuratorium⁴. Należy wspomnieć, że w tym czasie w Polsce istniały już dwie tego typu instytucje: w Toruniu i Krakowie, pierwsza z nich od 1921, druga zaś od 1922 r.⁵ Projektodawcy wileńskiej placówki zdawali więc sobie sprawę z fak-

¹ Ustawa o objęciu władzy państwowej nad ziemią wileńską, Dziennik Urzędowy Kuratorium Okręgu Szkolnego Wileńskiego (dalej: DzUrz. KOSW) 1922 nr 1, s. 1.

² Okręg ten powstał na mocy rozporządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z 3 maja 1922 r. Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej (dalej: DzURP) 1922, nr 34 poz. 283.

³ Został on mianowany 10 maja 1922 r. Zob. DzUrz. KOSW 1922, nr 1, s. 19. Warto dodać, że Zygmunt Gąsiorowski od 1 lutego 1917 r. był naczelnikiem Sekcji Szkolnictwa Elementarnego najpierw Departamentu Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, następnie Ministerstwa WRiOP; w latach 1921-1930 sprawował funkcję kuratora okręgów szkolnych: pomorskiego, wileńskiego, białostockiego i poleskiego; w styczniu 1931 r. przeszedł w stan spoczynku i od tegoż roku pracował jako notariusz w Białymstoku.

⁴ Centralna Biblioteka Pedagogiczna działająca przy Kuratorium Okręgu Szkolnego Wileńskiego w Wilnie w latach 1924-1939 nie była dotychczas przedmiotem wyczerpujących badań naukowych. Brakuje też opracowań dotyczących placówki. Na ten temat pisała jedynie Zofia Wiskonttowa, długoletnia bibliotekarka wileńskiej CBP. Zob. Z. Wiskonttowa, *Centralna Biblioteka Pedagogiczna Kuratorium Okręgu Szkolnego Wileńskiego*, w: *Biblioteki wileńskie*, Wilno 1932, s. 175-177. W dwudziestoleciu międzywojennym opublikowano też kilka informacji o powstaniu wileńskiej ksiąźnicy, np.: *Centralna Biblioteka Pedagogiczna w Wilnie*, „Przegląd Pedagogiczny” 1925, nr 1-2, s. 21.

⁵ Ogółem w II Rzeczypospolitej przy kuratoriach okręgów szkolnych działało 9 centralnych bibliotek pedagogicznych i 4 oddziały filialne. Znajdowały się one w: Brześciu, Krakowie, Lublinie, Lwowie, Łodzi, Poznaniu, Równem, Toruniu, Wilnie. Trzy z nich miały swe oddziały: lubelska w Chełmie i Zamościu, wileńska w Grodnie, a poznańska w Grudziądzu; po reaktywowaniu Okręgu Szkolnego Pomorskiego z siedzibą w Toruniu biblioteka w Grudziądzu funkcjonowała jako oddział toruńskiej placówki. Do grupy państwowych bibliotek pedagogicznych należy zaliczyć także Bibliotekę MWRiOP oraz bibliotekę katowickiego Instytutu Pedagogicznego (pełniącą funkcję centralnej ksiąźnicy pedagogicznej dla nauczycieli z terenu województwa śląskiego). Wymienione ksiąźnice (łącznie 15) były instytucjami państwowymi z racji subwencjonowania ich z funduszy władz szkolnych (MWRiOP oraz kuratoriów). Inne źródła finansowania pedagogicznych ksiąźnic to — składki abonamentowe oraz opłaty czytelników nie będących członkami

tu, iż stworzenie samych podstaw prawnych, organizacyjnych i materialnych — gwarantujących rozwój przyszłej książki — wymaga dużego zaangażowania i czasu, a powodzenie zamierzeń zależy także od społecznej akceptacji. Dlatego też równoległe z innymi działaniami prowadzono akcję informacyjną w celu zdobycia poparcia ze strony miejscowego nauczycielstwa, a także, co istotne, konsultacje z organizacjami nauczycielskimi, które miały współuczestniczyć w tworzeniu książki. I już w październiku 1924 r. odnotowano pierwszy sukces, miesiąc ten bowiem oficjalnie uznaje się za datę założenia kuratorskiej biblioteki pedagogicznej. Ale powołanie placówki nie było równoznaczne z otwarciem jej dla publiczności. To nastąpiło później — w listopadzie 1924 r. wraz z uruchomieniem czytelnicy. Natomiast pełną działalność biblioteka zaczęła prowadzić dopiero od września 1925 r., czyli od momentu otwarcia również wypożyczalni. Zanim jednak do tego doszło, trzeba było opracować podstawowe dokumenty normujące funkcjonowanie książki, przeprowadzić prace adaptacyjne w pomieszczeniach mających być jej siedzibą, rozpocząć kompletowanie wyposażenia i gromadzenie zbiorów oraz zatrudnić bibliotekarza. Tempo i efekty prac realizowanych od wiosny 1924 r. do jesieni następnego roku pozwalają domniemywać, że Zygmunt Gąsiorowski przeniósł na grunt wileński swe doświadczenia zdobyte w trakcie organizowania biblioteki pedagogicznej Kuratorium Okręgu Szkolnego [dalej: KOS] Pomorskiego w Toruniu⁶.

Potwierdzenie dokonań organizatorów wileńskiej biblioteki pedagogicznej znaleźć można w materiałach archiwalnych (dotychczas nie wprowadzonych do obiegu naukowego), przechowywanych w zasobach Litewskiego Centralnego Państwowego Archiwum w Wilnie⁷. Chodzi tu

bibliotek. Funkcjonowały one na podstawie statutów i regulaminów opracowywanych przez poszczególne kuratoria, a zatwierdzanych przez MWRiOP. Odgrywały rolę „warsztatów pracy zawodowej, naukowej, samokształceniowej” dla nauczycieli. Dysponowały zbiorami liczącymi od kilku do kilkudziesięciu tysięcy tomów, a dzięki stosowaniu wypożyczeń drogą pocztową, z materiałów przez nie gromadzonych mogli korzystać nauczyciele z całych okręgów szkolnych, niezależnie od miejsca zamieszkania i pracy. Ze względu na rodzaj zbiorów biblioteki te określano również mianem naukowych. Trzon ich zasobów stanowiły bowiem wydawnictwa (zwarte, ciągłe, periodyczne) z zakresu pedagogiki i nauk pokrewnych. Poza tym gromadzono również literaturę piękną dla dorosłych, w niektórych placówkach także beletrystykę dla dzieci (słusznie uważając, że jest to jedno z podstawowych narzędzi pracy nauczyciela), podręczniki szkolne, głównie o charakterze archiwalnym, sprawozdania z działalności szkół różnych stopni i typów istniejących w poszczególnych okręgach szkolnych, czasopisma wydawane przez młodzież szkolną itp. Użytkownikami książnic byli urzędnicy kuratorski, nauczyciele szkół wszystkich stopni i typów, osoby zainteresowane oświatą i wychowaniem, a także młodzież, zwłaszcza z zakładów kształcenia nauczycieli. Należy też dodać, iż jednym z czynników determinujących powoływanie, funkcjonowanie, ale też likwidację (bądź czasowe zamykanie) kuratorskich bibliotek pedagogicznych było tworzenie (i znoszenie) kuratoriów okręgów szkolnych.

⁶ Powstała ona w 1921 r. z inicjatywy właśnie Zygmunta Gąsiorowskiego, pierwszego kuratora Okręgu Szkolnego Pomorskiego. Więcej na ten temat zob. W. Jankowski, *Biblioteka Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego*, w: *Biblioteki wielkopolskie i pomorskie*, pod red. S. Wierczyńskiego, Poznań 1929, s. 287-288; A. Skowroński, *Początki Biblioteki Pedagogicznej w Toruniu i jej działalność w latach 1921-1939*, „Folia Toruniensia” 2002, t. 2-3, s. 61-70. Należy dodać, iż Z. Gąsiorowski, jako kurator Okręgu Szkolnego Poleskiego, współuczestniczył w powstaniu również Centralnej Biblioteki Pedagogicznej KOS Poleskiego w Brześciu, które otwarcie (po reorganizacji kuratorskiej placówki) nastąpiło w listopadzie 1929 r. Zob. DzUrz. KOS Poleskiego 1929, nr 9, s. 376-378.

⁷ Obok archiwaliów warto zwrócić uwagę również na inną grupę źródeł do dziejów CBP KOSW, tym razem drukowanych. Mowa tu o materiałach dotyczących wileńskiej biblioteki pedagogicznej, zamieszczanych na łamach Dziennika Urzędowego KOS Wileńskiego od 1926 r. Były to głównie publikacje o charakterze reklamowym (propagujące bibliotekę „w środowisku oświatowym miasta i okręgu szkolnego”) oraz informacyjnym (coroczne sprawozdania z działalności placówki i komunikaty o nowo zakupio-

m.in. o akta Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (dalej: MWRiOP), KOS Wileńskiego i Centralnej Biblioteki Pedagogicznej (dalej: CBP) KOSW. Są one cenną bazą źródłową umożliwiającą rekonstrukcję dziejów omawianej księżnicy; pozwalają też poznać istotne, a raczej rzadko wówczas upubliczniane sprawy „zakulisowe” towarzyszące organizowaniu instytucji⁸. Warto więc na podstawie owych archiwaliów prześledzić poczynania wileńskich władz szkolnych i miejscowego nauczycielstwa, które doprowadziły do powstania kuratorskiej księżnicy. Należy wspomnieć, iż — podobnie jak pozostałe biblioteki pedagogiczne funkcjonujące w latach II Rzeczypospolitej — odegrała ona istotną rolę w kształceniu, doskonaleniu i doskonaleniu zawodowym nauczycieli.

Przygotowania do uruchomienia biblioteki, jak wcześniej wspomniano, rozpoczęły się wiosną 1924 r. Najpierw opracowano „szkielet organizacyjny” księżnicy, informujący o potrzebie i sposobach tworzenia placówki, jej strukturze i zbiorach, funkcjonowaniu, zasadach kierowania biblioteką, określono też grupę przyszłych jej użytkowników. Następnie powiadomiono polskie organizacje nauczycielskie działające w tym okresie na terenie Wilna, że w roku szkolnym 1924/1925 planuje się zorganizować „wspólnym wysiłkiem władz szkolnych i nauczycielstwa” bibliotekę pedagogiczną, która będzie się mieścić w nowej siedzibie kuratorium. Budynek przeznaczony na jego potrzeby był w tym czasie remontowany, pozwalało to więc na wygospodarowanie miejsca także dla księżnicy. Według inicjatora placówki, w jej zakładaniu powinny współuczestniczyć: Towarzystwo Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych (dalej: TNSSW), Związek Zawodowy Nauczycielstwa Polskich Szkół Średnich (dalej: ZZNPSS), Stowarzyszenie Nauczycielstwa Polskiego (dalej: SNP), Związek Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych (dalej: ZPNP) oraz Stowarzyszenie Chrześcijańsko-Narodowe Nauczycielstwa Szkół Powszechnych w Polsce (dalej: Sch-NNSP). Jednocześnie poproszono zarząd SNP — organizacji dysponującej wówczas dosyć dużą biblioteką, które użytkownikami byli nauczyciele i ucząca się młodzież — o rozważenie, czy „Stowarzyszenie nie byłoby skłonne włączyć do powyższej księżnicy swego księgozbioru jako depozytu”⁹. Widać tu konsekwentne postępowanie projektodawców, którzy w założeniach organizacyjnych uwzględnili m.in., że zasoby nowo tworzonej instytucji składać się będą, obok zbiorów własnych — kupowanych lub otrzymanych w darze — również z depozytów¹⁰.

nych książkach i czasopiśmie, wykazy ofiarodawców, wiadomości o różnorodnych formach pracy itp.). Nie ma natomiast na łamach pisma wiadomości dotyczących powstania Centralnej Biblioteki Pedagogicznej przy KOSW, w tym bowiem czasie, kiedy zaczęto organizować księżnicę i otwarto ją dla użytkowników, a więc w 1924 i 1925 r., DzUrz. KOSW był czasowo zawieszony. Ale tuż po wznowieniu wydawnictwa w 1926 r. zaczęto pomieszczać na jego łamach materiały na temat kuratorskiej biblioteki pedagogicznej.

⁸ W niniejszym artykule starano się odtworzyć — na podstawie wspomnianych źródeł archiwalnych — okoliczności powstania i warunki funkcjonowania CBP w początkowym okresie jej istnienia. Szczególną uwagę zwrócono więc na kwestie organizacyjne. Nie dokonano natomiast szczegółowej analizy działalności placówki w całym dwudziestoleciu, a także jej oddziały filialnego, czyli Państwowej Biblioteki Pedagogicznej w Grodnie. Zagadnienia te znacznie przekraczają ramy artykułu. Pisownię cytowanych źródeł dostosowano do obecnie obowiązujących zasad.

⁹ [Litewskie Centralne Państwowe Archiwum w Wilnie] Lietuvos Centrinis Valstybes Archyvas Vilniuj (dalej: LCVAV), Fond (dalej: F) 172: Kuratorium Okręgu Szkolnego Wileńskiego 1922-1939, apyrasas (dalej: ap.) 1, byla (dalej: b.) 1428: Centralna Biblioteka Pedagogiczna w Wilnie, lapus (dalej: l.) 192: KOSW, 28 VI 1924, nr 9/103/24-I. Do Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego w Wilnie.

¹⁰ Ibidem, l. 143: Biblioteka i czytelnia pedagogiczna przy Kuratorium Okręgu Szkolnego Wileńskiego. Zasady organizacji [projekt].

Kolejnym krokiem było zaproszenie delegatów wymienionych organizacji nauczycielskich do wzięcia udziału we „wstępnej konferencji mającej odbyć się pomiędzy 5 a 10 lipca”. Zygmunt Gąsiorowski w piśmie wysłanym 28 VI 1924 r. informował, iż przedmiotem obrad będzie biblioteka pedagogiczna. Do zaproszenia dołączono wspomniany wyżej „szkic organizacyjny”, który miał pomóc zainteresowanym stronom w przygotowaniu się do rozmów na temat projektowanej ksiąźnicy¹¹.

Propozycję powołania biblioteki pedagogicznej zaakceptowały wszystkie wileńskie organizacje nauczycielskie¹². Natomiast sugestia kuratora dotycząca przekazywania zbiorów w depozyt nowo tworzonej instytucji nie została już tak dobrze przyjęta. Zarząd SNP opóźniał przedstawienie swego stanowiska w tej sprawie. Dopiero w grudniu 1924 r. (czyli już po uruchomieniu ksiąźnicy) przesłał do Kuratorium uzasadnienie swej, należy dodać odmownej, decyzji: „Zważywszy: 1) że z biblioteki Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego w Wilnie korzysta przeważnie nauczycielstwo wiejskie i młodzież szkolna, która nie ma dostępu do biblioteki Kuratorium¹³, 2) że dzięki niskiej cenie abonamentowej biblioteka SNP jest dostępniejsza dla powyższej kategorii czytelników, 3) że biblioteka nawet przy nieznacznym podwyższeniu ceny abonamentu może stać się pomocą materialną dla Stowarzyszenia i utrzymywanego przez nie Schroniska Nauczycielek Weteranek, 4) że scentralizowanie biblioteki nie jest pożądane jako utrudniające szerszemu ogółowi nauczycielstwa korzystanie z nielicznych w Wilnie księgozbiorów — Walne Zgromadzenie Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego w Wilnie uchwała jednogłośnie pozostawienie biblioteki nadal przy SNP, przekazując jednocześnie Kuratorium część stanowiącą własność byłego rosyjskiego Państwowego Instytutu Nauczycielskiego¹⁴. W tym miejscu trzeba dodać, że wiosną 1925 r. sprawa została sfinalizowana, wyłączono bowiem z zasobów biblioteki SNP wydawnictwa rosyjskie i przekazano je CBP. 4 kwietnia Zarząd SNP informował Kuratorium OSW: „(...) książki z biblioteki SNP przekazane Kuratorium na własność do Centralnej Biblioteki Pedagogicznej zostały wyeliminowane, znajdują się w księgarni SNP (...) i mogą być odebrane w każdej chwili¹⁵”.

Po wakacjach, w roku szkolnym 1924/1925 kontynuowano działania związane z organizacją kuratorskiej biblioteki pedagogicznej. Już we wrześniu Zygmunt Gąsiorowski — w celu zwiększenia zainteresowania projektowaną instytucją — wystosował apel do nauczycielstwa Wilna, w którym mocno akcentował rolę owej placówki: „Jakościowy rozwój naszego szkolnictwa, możliwość pogłębiania i systematycznego doskonalenia pracy dydaktycznej i metod wychowawczych szkoły w dużej mierze zależy od stworzenia odpowiednich warsztatów pracy, ułatwienia nauczycielowi dostępu do książki naukowej, czasopism naukowych i pedagogicznych zarówno polskich, jak i zagranicznych. Warsztat taki — ksiąźnica wraz z czytelnią — jest jedną z bardzo pilnych potrzeb naszego szkolnictwa. Placówka ta może jednak powstać tylko przy zbiorowym wysiłku władz szkolnych i ogółu nauczycielstwa m. Wilna¹⁶”. Jednocześnie zapowiadał zwoła-

¹¹ Ibidem, l. 152: KOSW, 28 VI 1924, 9402/24-II.

¹² We wrześniu 1924 r. Zygmunt Gąsiorowski pisał: „przed feriami letnimi (...) na odbytej konferencji inicjatywa Kuratorium zyskała na ogół gorące poparcie”. Ibidem, l. 141: KOSW, 29 IX 1924, nr 14801/24-I. Do Zarządów wszystkich organizacji nauczycielskich w Wilnie.

¹³ Trzeba wyjaśnić, że początkowo członkami CBP faktycznie mogli być tylko nauczyciele z Wilna, dopiero na skutek sugestii Tadeusza Łopuszańskiego w 1925 r. podjęto decyzję o dopuszczeniu do korzystania z biblioteki nauczycielstwo z całego okręgu. Ibidem, k. 82-83v: Podsekretarz Stanu MWRiOP, Warszawa 26 I 1925 [list T. Łopuszańskiego do Z. Gąsiorowskiego].

¹⁴ Ibidem, l. 127: SNP, 15 XII 1924. Do KOSW.

¹⁵ Ibidem, l. 118: SNP, 4 IV 1925. Do KOSW.

¹⁶ Ibidem, l. 141.

nie kolejnej konferencji z przedstawicielami miejscowych organizacji nauczycielskich w celu przedyskutowania projektu statutu biblioteki oraz terminu wyborów do jej zarządu.

Ponieważ równolegle z pracami nad dokumentami normującymi funkcjonowanie księżnicy przystępowano już do gromadzenia zbiorów i sukcesywnej inwentaryzacji, a także innych czynności typowo bibliotekarskich, konieczne było zatrudnienie „siły fachowej” mającej doświadczenie w tym zakresie. Odpowiednią kandydatką okazała się Zofia Wiskonttowa, etatowa nauczycielka szkoły powszechnej w Wilnie, wcześniej kontraktowa nauczycielka seminariów nauczycielskich w Białymstoku. Posiadała ona kilkunastoletnią praktykę zawodową, bowiem jako bibliotekarka pracowała już od 1911 r. Została więc „urlopowana” do pracy w bibliotece Kuratorium, na stanowisko bibliotekarza przyjęto ją 15 IX 1924 r.¹⁷ W październiku zaś był już gotowy i zatwierdzony przez kuratora Regulamin techniczny. Był to rodzaj szczegółowej instrukcji dla bibliotekarza, a zarazem wykaz jego obowiązków organizacyjno-technicznych i administracyjnych. Uwzględniono tu bowiem różnorodne sprawy związane z gromadzeniem, inwentaryzowaniem i opracowaniem zbiorów; ich udostępnianiem (na zewnątrz i prezencyjnym); prowadzeniem statystyki dotyczącej odwiedzin i wypożyczeń; sporządzaniem katalogów itd. W Regulaminie technicznym zamieszczono również przykłady ksiąg inwentarzowych (jedną z nich była stosowana w bibliotece Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego), a także wzory kart czytelnika i książki¹⁸.

Również w październiku 1924 r. powstał kolejny istotny dokument, mianowicie Statut Centralnej Biblioteki Pedagogicznej Kuratorium Okręgu Szkolnego Wileńskiego, bo taką nazwę — dla odróżnienia od bibliotek organizacji nauczycielskich — otrzymała księżnica. W pracach nad tym aktem normatywnym wielce przydatny okazał się projekt zasad organizacyjnych placówki, przygotowany na polecenie Zygmunta Gašiorowskiego¹⁹. Rozesłano go we wrześniu wileńskim organizacjom nauczycielskim, by ich reprezentanci mogli zapoznać się z propozycją Kuratorium i przygotować do dyskusji nad projektem. Ostateczną wersję statutu ustalono podczas konferencji, która odbyła się w październiku. W tym samym miesiącu ów dokument uzyskał wstępną akceptację kuratora, a oficjalnie zatwierdzony został 12 XI 1924 r.²⁰ Statut dawał prawne podstawy do uruchomienia biblioteki, regulował wszystkie sprawy związane z organizacją i działalnością kuratorskiej księżnicy. Precyzował jej nazwę, określał cel („§ 1. (...) dostarczanie nauczycielstwu książek i czasopism naukowych ze specjalnym uwzględnieniem literatury pedagogicznej”), profil i sposoby gromadzenia zbiorów, kategorie użytkowników, ich prawa i obowiązki, zasady kierowania biblioteką i jej finansowania²¹.

¹⁷ Ibidem, b. 5493: CBP KOSW, l. 7: Opinia o pracy p. Z. Wiskonttowej.

¹⁸ Ibidem, l. 108-109: Regulamin techniczny 1924.

¹⁹ Ibidem, 1428, l. 145-145v: Biblioteka i czytelnia pedagogiczna przy KOSW. Zasady organizacji.

²⁰ Ibidem, b. 5493, l. 56-58: [Akta CBP KOSW]. Warto w tym miejscu dodać, że opatrzonej uwagą: „Statut niniejszy jest tymczasowy na okres organizacji instytucji”, przetrwał cztery lata. Dopiero kurator OSW Kazimierz Szelański, zatwierdził, na mocy zarządzenia z 18 maja 1932 r. nr O-13797/32, nowy Statut CBP. Obowiązywał on od 1 VII 1932. W dokumencie tym poszerzono i uzupełniono zapis określający cel CBP: „§ 2. Celem CBP jest pogłębianie wiedzy zawodowej i umożliwienie pracy naukowej nauczycielstwu szkół wszystkich typów, pracującemu na terenie OSW. § 3. Jako środki do osiągnięcia tego celu służą: a) gromadzenie księgozbioru oraz udostępnianie go nauczycielstwu; b) czytelnia czasopism; c) organizowanie odczytów, wykładów i kursów; d) przedsięwzięcie wydawnictw”. Zob. DzUrz. KOSW 1932, nr 6, s. 163-165.

²¹ LCVAV, F. 172: KOSW, ap. 1, b. 1428, l. 131-132: Statut Centralnej Biblioteki Pedagogicznej Kuratorium Okręgu Szkolnego Wileńskiego.

Kolejne dokumenty normujące funkcjonowanie placówki zostały zatwierdzone przez Zygmunta Gąsiorowskiego również 12 XI 1924 r. Były to: Przepisy dla korzystających z biblioteki, Regulamin dla Zarządu oraz Regulamin dla bibliotekarza²². Wymienione dokumenty — występujące też pod wspólną nazwą Regulamin Centralnej Biblioteki Pedagogicznej — określały szczegółowo prawa i obowiązki użytkowników; kompetencje Zarządu CBP (tu warto zwrócić uwagę m.in. na zapisy mówiące, iż przewodniczący Zarządu jest szefem Biblioteki i tylko on ma prawo wydawać zarządzenia i polecenia bibliotekarzowi, Zarząd zaś odpowiada za swe działania przed Kuratorem Okręgu Szkolnego Wileńskiego) oraz zakres czynności bibliotekarza (który m.in. odpowiada za całość i porządek inwentarza Biblioteki, „opracowuje sposób prowadzenia Biblioteki i technikę obsługi czytelników”²³).

Uporządkowanie kwestii prawnych, bo w przypadku ciągle rozwijającej się instytucji, jaką była biblioteka, raczej trudno mówić o ich całkowitym zakończeniu, umożliwiło stopniowe realizowanie pozostałych spraw natury organizacyjnej. Było to o tyle łatwiejsze, że twórcy księżnicy mieli już wytyczone — właśnie poprzez akty normatywne — dalsze kierunki działań. Warto zwrócić uwagę na te z nich, które w poważnym stopniu determinowały ostateczny kształt instytucji i jej późniejszą działalność. Są to głównie kwestie związane z zarządzaniem i finansowaniem biblioteki, jej pomieszczeniem oraz zbiorami.

Centralną Biblioteką Pedagogiczną kierował Zarząd składający się z przewodniczącego — wizytatora Kuratorium, mianowanego na to stanowisko przez kuratora, pięciu przedstawicieli organizacji nauczycielskich — wybieranych (po jednym) z: TNSSW, ZZNPSS, SNP w Wilnie, ZPNSP, SCh-NNSP w Polsce oraz bibliotekarza²⁴. Należy dodać, że w styczniu 1925 r., a więc niedługo po powołaniu Zarządu CBP, Tadeusz Łopuszański, ówczesny podsekretarz stanu w MWRiOP, zwracał uwagę Zygmunta Gąsiorowskiego na konieczność utworzenia, obok Zarządu, także komitetu bibliotecznego odgrywającego rolę „doradczego organu”, mającego pewien wpływ na politykę gromadzenia zbiorów. Pisał on: „Z naszej rozmowy przypominam potrzebę istnienia komitetu bibliotecznego, tak złożonego, żeby każdy z działów (...) miał w nim jednego naprawdę fachowego przedstawiciela; oczywiście czasem jeden człowiek może reprezentować kilka z tych działów. Zadaniem takiego fachowego przedstawiciela jakiegoś działu w komitecie będzie śledzić pilnie literaturę polską i obcą swojego działu, a przede wszystkim czytywać pilnie wszystkie czasopisma z tego działu i na tej podstawie proponować nowe zakupy dla biblioteki oraz referować komitetowi o żądaniach zakupna, wpływających od członków”²⁵. Ale organizatorzy CBP nie uwzględnili sugestii T. Łopuszańskiego. Organ taki, z nieco zwiększonymi kompetencjami, został powołany cztery lata później na mocy nowego Statutu, obowiązującego od 1 VI 1932 r. Zlikwidowano wówczas Zarząd CBP, co zresztą nie miało wpływu na wybór dyrektora placówki, nadal mianowanego przez kuratora; w jego miejsce powołano Radę Biblioteczną składającą się z 12 osób „członków fachowców, reprezentujących poszczególne przedmioty nauczania” (§ 10), którzy „opracowują plan zakupu książek ze

²² Ibidem, k. 15: Regulamin dla Zarządu, l. 39: Projekt Regulaminu dla Biblioteki Centralnej, l. 62: Przepisy dla korzystających z Biblioteki, b. 5493 l. 57: Regulamin dla bibliotekarza.

²³ Ibidem, l. 57.

²⁴ Ibidem, b. 1428, l. 132: Statut CBP, § 12.

²⁵ Ibidem, l. 83v, op. cit. Warto wspomnieć, że od 1927 r. T. Łopuszański — na mocy okólnika Ministerstwa WRiOP z 18 marca tegoż roku nr O. Prez. 1678/27: Do Kuratoriów Okręgów Szkolnych w sprawie nadzoru nad bibliotekami — pełnił nadzór i opiekę nad bibliotekami pedagogicznymi. Zob. DzUrz. KOSW 1927, nr 4, s. 125.

swoich działów na podstawie bibliografii przedmiotu oraz składają wnioski w sprawie usprawnienia działalności Biblioteki i wzmożenia czytelnictwa" (§ 11)²⁶.

Ustalenie składu Zarządu Centralnej Biblioteki Pedagogicznej w listopadzie 1924 r. nie przysporzyło większych problemów, ponieważ — jak wynika z korespondencji prowadzonej między kuratorem a Zarządami organizacji nauczycielskich — Zygmunt Gąsiorowski zaakceptował kandydatury wystawione przez zarządy owych organizacji. Tym sposobem członkami „pierwszej kadencji” zostali: Tadeusz Młodkowski — delegat ZZNPSS; Zygmunt Szulczyński — ZPNP w Wilnie; Teresa Zakrzewska — SNP; Bronisław Zapaśnik — TNSSW; Wincenty Moczulski — Sch-NNP w Polsce²⁷.

Pierwszym przewodniczącym Zarządu CBP KOSW był wizytator Stefan Swiderski. Nominację na to stanowisko otrzymał od kuratora 8 XI 1924 r., a 14 IX 1925 r. został zwolniony z powodu przeniesienia do Okręgu Szkolnego Krakowskiego²⁸. Nowy przewodniczący Zarządu, wizytator Zygmunt Fedorowicz ustąpił ze stanowiska po pięciu latach kierowania Biblioteką (14 IX 1925-1 XII 1930, kolejny zaś — naczelnik Wydziału Szkół Średnich — Jan Bobka już po pięciu miesiącach (1 XII 1930-1 IV 1931) [5493, k. 61.] Równie krótko szefował księżnicy naczelnik Tadeusz Młodkowski (1 IV-1 IX 1931). Po nim stanowisko objął wizytator okręgowy Jerzy Ostrowski (1 IX 1931-1 VI 1932). Natomiast 1 VI 1932 r. dyrektorem CBP mianowany został Edward Rzeszowski, który pełnił tę funkcję już do 1939 r.²⁹

Warto dodać, że Zarząd w pierwszym okresie swej działalności podjął dwie zasadnicze decyzje. Otóż na posiedzeniu w grudniu 1924 r. postanowiono „przyjmować na członków Biblioteki — pod gwarancjami przewidzianymi Statutem — nauczycieli seminarium prawosławnego oraz szkół narodowości niepolskiej”³⁰, 27 III 1925 r. zaś powołano przy Zarządzie CBP, mimo iż Regulamin Biblioteki tego nie przewidywał, Komisję Rewizyjną do „sprawdzenia rachunkowości za rok 1924”. Składała się ona z pięciu osób — przedstawicieli wszystkich organizacji nauczycielskich. Dwa miesiące później, na wniosek przewodniczącego Zarządu, podjęto decyzję o powoływaniu Komisji w każdym okresie sprawozdawczym. Jej zadaniem miało być kontrolowanie „sum społecznych, które mogą nie podlegać kontroli państwowej”³¹. Owe „sumy społeczne”, czyli składki czytelników, były częścią budżetu placówki.

Budżet CBP — obok wspomnianych składek, czyli opłat abonamentowych członków rzeczywistych³² oraz opłat czytelników nie będących członkami biblioteki — obejmował również

²⁶ DzUrz. KOSW 1932, nr 6, s. 163-165.

²⁷ LCVAV, F. 172: KOSW, ap. 1, b. 1428, l. 169-171.

²⁸ Ibidem, l. 16: KOSW, 8 XI 1924, nr 17397/24-I. Nominacja S. Swiderskiego na przewodniczącego Zarządu CBP; F. 172, l. 58: KOSW, 14 IX 1925. Zwolnienie ze stanowiska przewodniczącego Zarządu CBP.

²⁹ Ibidem, b. 3455, l. 1-6: KOSW [z lat 1930-1932] nr 0-17440/30, 0-40987/30, 0-11349/31, 0-28966/31, 0-15659/32. Zmiana podpisu rachunku nr 218 CBP; b. 5493, l. 43-46: KOSW, 24 VI 1932, nr 0-18013/32. Sprawa: CBP przy KOSW — Zarząd.

³⁰ Ibidem, b. 1428, l. 56v: Sprawozdanie z posiedzenia Zarządu CBP z 18 XII 1924.

³¹ Ibidem, l. 204v: Protokół posiedzenia Zarządu CBP przy KOSW z 27 II 1925. Należy zauważyć, że w 1932 r. zlikwidowano — na mocy nowego Statutu — Komisję Rewizyjną. W paragrafie 13 tegoż dokumentu określono, iż „Kontrolę gospodarki finansowej CBP prowadzi Kuratorium OSW”. Zob. DzUrz. KOSW 1932, nr 6, s. 164.

³² Warto wspomnieć, że opłaty abonamentowe były pobierane — według wcześniejszych i aktualizowanych list członków rzeczywistych biblioteki — przy wypłacaniu nauczycielom pensji. Następnie przekazywano je do Wydziału Finansowego Kuratorium do 10 dnia każdego miesiąca. LCVAV, F. 172: KOSW, ap. 1, b. 1428, l. 88: KOSW 25 IX 1924 Nr 19804. W sprawie CBP. Do Dyrekcji... (wszystkie gimnazja państwowe i prywatne z językiem wykładowym polskim, szkoły zawodowe polskie, szkoły powszechne w Wilnie).

dotacje państwowe (ministerialne), a także darowizny. Te środki przeznaczone były na wydatki bieżące, a więc „zakup i utrzymanie inwentarza, książek i czasopism”. Natomiast „utrzymanie lokalu, oświetlenie, opał, utrzymanie bibliotekarza i usługi” miały być finansowane z budżetu Kuratorium³³. Należy dodać, że dwa lata później ten właśnie zapis, wcześniej zatwierdzony przez MWRiOP, zwrócił uwagę kolejny kurator OS Wileńskiego — Antoni Ryniewicz, wiązało się to bowiem z zapewnieniem trwałych podstaw materialnych dla biblioteki. W styczniu 1926 r. wystosował więc do Ministerstwa prośbę o prawne usankcjonowanie zastanej sytuacji. Argumentował to następująco: „Ten stan rzeczy [świadczenia Kuratorium dla Biblioteki Pedagogicznej] trwa od chwili założenia Biblioteki do chwili obecnej wydaje się Kuratorium OSW jedynym możliwym i słusznym rozwiązaniem, gdyż złożenie tych wydatków na budżet własny Biblioteki uniemożliwi wszelki jej rozwój. Dla uregulowania prawnych podstaw bytu Biblioteki Kuratorium OSW prosi Ministerstwo o zaakceptowanie treści tego punktu bądź w formie oddzielnego pisma, zezwalającego na wymienione świadczenia, bądź w postaci przyjęcia do zatwierdzającej wiadomości”. Dodawał przy tym, że nie będzie to „wymagać oddzielnego kredytu”. Kurator podniósł też kolejny, dosyć istotny problem, mianowicie „utrzymanie bibliotekarza”. Łączyło się to ze sprawą etatu dla pracownika księżnicy. Zofia Wiskonttowa, o czym wyżej wspomniano, była urlopowana do prac w bibliotece. Antoni Ryniewicz podkreślał, że ten stan jest prowizorycznym rozwiązaniem. Proponował więc, by Ministerstwo przyznało Kuratorium dodatkowy etat urzędnika IX stopnia służbowego lub zalegalizowało dotychczasową sytuację³⁴. Sprawy przedstawione przez A. Ryniewicza znalazły pomyślny finał. W marcu MWRiOP odpowiedziało, iż „przyjmuje do zatwierdzającej wiadomości (...) dotychczasowy stan rzeczy, dotyczący Biblioteki i Czytelni Pedagogicznej przy Kuratorium Okręgu Szkolnego Wileńskiego”³⁵. Tym samym prawnie zagwarantowano młodej, bo istniejącej niewiele ponad rok instytucji warunki do dalszego funkcjonowania. Należy też wspomnieć, że od grudnia 1928 r. w bibliotece — oprócz Z. Wiskonttowej — zatrudniona była jedna „siła pomocnicza” (nauczycielka kontraktowa K. Mienicka), a w 1937 — już trzy³⁶. Jednak w wyniku decyzji MWRiOP, które wprawdzie „nie sprzeciwiało się zaangażowaniu jeszcze jednego fachowego pracownika do pomocy w CBP”, ale nie przeznaczyło na ten cel dodatkowych funduszy i nie zezwoliło na pokrywanie tych wydatków ze środków kuratorskich, owi pracownicy musieli być „utrzymywani” z dochodów własnych księżnicy, czyli głównie ze składek czytelników³⁷.

Mówiąc zaś o budżecie CBP, warto wspomnieć, że już w 1924 r. minister WRiOP przyznał na organizację placówki 1000 zł, ze składek członków uzyskano 1721 zł, do tego doszły odsetki

³³ Ibidem, l. 132: Statut CBP KOSW, § 12.

³⁴ Ibidem, l. 60-60v: KOSW, 201 1926, nr 0-1284/26. Do MWRiOP w sprawie Biblioteki Pedagogicznej przy Kuratorium OSW.

³⁵ Ibidem, l. 59: MWRiOP, 13 III 1926, nr O. Prez. 589/26. Do KOSW w Wilnie. Warto dodać, że w nowym Statucie CBP także znalazła się owa informacja: „Koszty utrzymania lokalu Centralnej Biblioteki Pedagogicznej, oświetlenia, opału, utrzymania i bibliotekarza pokrywa Kuratorium OSW”. Zob. DzUrz. KOSW 1934, nr 2, s. 94.

³⁶ LCVAV, F. 172: KOSW, ap. 1, b. 2331: Biblioteki pedagogiczne, l. 9-10: Preliminarz budżetowy CBP, l. 11: MWRiOP 10 VII 1930, nr O-22393/30. Sprawa: etaty dla pracowników CBP; l. 11v: KOSW 13 VIII 1930 w sprawie etatów dla pracowników CBP KOSW; ap. 4, b. 63: Preliminarz budżetowy CBP w Wilnie, k. 2. Trzeba też dodać, że z dniem 11 1937 Zofia Wiskonttowa została mianowana bibliotekarzem w VIII grupie uposażenia. Zob. Kronika. Wiadomości urzędowe, „Przegląd Biblioteczny” 1937 nr 2, s. 115.

³⁷ LCVAV, F. 172: KOSW, ap. 1, b. 4865: Akta CBP KOSW, l. 1: MWRiOP, 2 III 1934, nr IIS-1472/34. Przydział etatu dla CBP w Wilnie.

z Banku Handlowego w wysokości 33,17 zł. Łącznie dało to kwotę 2754,17 zł, którą wykorzystano m.in. na zakup książek oraz zaliczkę dla stolarza wykonującego prace w bibliotece³⁸. Natomiast w 1925 r. Ministerstwo przyznało subwencję w wysokości 25 000 zł z przeznaczeniem na zakup książek i prenumeratę czasopism. Cytowany już Tadeusz Łopuszański, informując Zygmunta Gašiorowskiego o przekazaniu tych środków dla CBP, pisał: „Rozporządzając taką kwotą, będzie Pan mógł od razu zbudować warsztat umożliwiającą porządną pracę”³⁹.

Ale okazało się, że ta jednorazowa subwencja nie wystarczyła na zakup wszystkich pożądanych materiałów; naturalną konsekwencją tego stanu rzeczy były trudne do „odrobienia” braki w bibliotecznych zbiorach. W dodatku w następnych latach państwowe dotacje były zdecydowanie mniejsze i wynosiły od 2 do 4 tys. zł. Sytuacja miała zmienić się od 1930 r., ponieważ w maju tegoż roku MWRiOP zawiadomiło KOSW, że: „z funduszu specjalnego «Taksa administracyjna» (...) asygnuje przelew na rachunek funduszu specjalnego Kuratorium (...) kwotę 8000 zł. Ministerstwo zaznacza, że przyznana tytułem subwencji na rok 1930 kwota stanowić będzie normę subwencji, którą Ministerstwo przeznacza rocznie na Centralną Bibliotekę przy tamtejszym Kuratorium”⁴⁰. Tymczasem już rok później CBP nie otrzymała dofinansowania, a od 1932 r. zostało ono znacznie zmniejszone, rocznie przekazywano do budżetu CBP od 1 do 2 tys. zł⁴¹. W związku z tym kurator K. Szelański w grudniu 1933 r. zwrócił się do MWRiOP o: „przyznanie subwencji dla CBP w Wilnie na rok 1934 w kwocie 8000 zł zgodnie z pismem Ministra z dnia 20 V 1930 (...) ustalającego w powyższej wysokości normę rocznej subwencji dla CBP w Wilnie. Kwota powyższa potrzebna jest na stałe uzupełnianie CBP dziełami i czasopismami pedagogicznymi oraz na rozszerzenie działu książek dla dzieci i młodzieży zgodnie z rozporządzeniem Ministra WRiOP z 25 X 1933 (...) Wydatki na CBP (...) zostały zredukowane wbr. do minimum, wobec czego dalszy rozwój księgozbioru (...) bez wydatnej pomocy Ministerstwa narażony byłby na zębne zahamowanie. (...) [Będzie to] niepowetowaną szkodą dla ogółu nauczycielstwa, młodzieży szkolnej i szerszej publiczności, gorliwie korzystających z księgozbioru i czytelnicy CBP w Wilnie”⁴².

Mimo rzeczowej argumentacji Szelańskiego sprawa nie została pomyślnie rozstrzygnięta. CBP nadal otrzymywała okrojone fundusze. Dodatkowo corocznie — przy przekazywaniu subwencji — Ministerstwo wyraźnie zaznaczało, iż środki te mogą być przeznaczone „jedynie na zakup książek, prenumeratę czasopism oraz opędzenie najniezbędniejszych wydatków administracyjnych, w żadnym zaś wypadku na pokrycie zapotrzebowań personalnych”⁴³.

³⁸ Ibidem, b. 1428, l. 204-204v: Protokół posiedzenia Zarządu CBP przy KOSW z 27 II 1925.

³⁹ Ibidem, l. 82-83v, op. cit.

⁴⁰ Ibidem, b. 2331, l. 2v: MWRiOP, 20 V 1930, nr II-11291/30. Do KOSW. Subwencja dla Państwowej Centralnej Biblioteki Pedagogicznej.

⁴¹ Nie pozostawało to oczywiście bez wpływu na zakup książek i prenumeratę czasopism, ale należy dodać, że dyrekcja CBP starała się mimo wszystko nie rezygnować z gromadzenia nowości wydawniczych. Radzono sobie przy tym na różne sposoby. Jednym z nich były próby zachęcenia wydawców do nieodpłatnego przekazywania periodyków bądź stosowania zniżek na ich prenumeratę. Przykładem może być następujące pismo: „Do administracji czasopism w (...) CBP w Wilnie jest zmuszona ograniczyć w r. 1934 ilość prenumerowanych czasopism pedagogicznych z powodu znacznego zmniejszenia kredytów na ten cel. Ponieważ CBP, z której korzysta około 1000 abonentów, przyczynia się w wielkiej mierze do rozpowszechnienia literatury pedagogicznej w województwach północno-wschodnich Rzeczypospolitej, dyrekcja Biblioteki uprzejmie prosi o bezpłatne nadsyłanie (...) lub, gdyby się to okazało niemożliwym, o ulgowe warunki prenumeraty na rok 1934. Dyrektor CBP Edward Rzeszowski”. Zob. ibidem, b. 5493, l. 106.

⁴² LCVAV, F. 172: KOSW, ap. 1, b. 1275: Biblioteki, 1.1-2: KOSW, 20 XII 1933, nr 40407/33. Do MWRiOP. Sprawa: CBP w Wilnie.

Z pozostałych kwestii organizacyjnych najbardziej problematyczna okazała się sprawa lokalu dla biblioteki. W projekcie przewidziano dla niej pomieszczenia w nowożytnym Kuratorium przy ul. Wolana 10. Jednak remont budynku przedłużał się, w związku z czym podjęto decyzję o znalezieniu dla biblioteki zastępczego lokalu. Wybrano budynek Gimnazjum Państwowego im. księcia Adama Jerzego Czartoryskiego przy ul. Wileńskiej 10. Ponieważ sala rekreacyjna gimnazjum, którą udostępniono CBP była zbyt mała na potrzeby całej biblioteki, więc zdecydowano o uruchomieniu — na początek — tylko czytelni pedagogicznej. Została ona otwarta dla użytkowników 29 XI 1924 r. O fakcie tym nauczycielstwo Wilna było informowane za pośrednictwem okólników Zarządu CBP i KOSW, rozesłanych 26 listopada i 5 grudnia tegoż roku do wszystkich szkół zawodowych, gimnazjów i seminariów. Do czasu przeniesienia do nowego pomieszczenia czytelnia otwarta była codziennie „— z wyjątkiem świąt uroczystych i każdego pierwszego powszedniego dnia miesiąca — w godz. od 17 do 20, a w niedziele od 10.30 do 13”⁴⁴. Remont budynku Kuratorium, prowadzony pod kierunkiem prof. Kłosa, został zakończony wiosną 1925 r. i już 15 czerwca tegoż roku czytelnia znalazła się we własnym pomieszczeniu („duża sala od ulicy Wolana”). Trzy miesiące później, 16 września, otwarto również wypożyczalnię („pokój nr 7, gabinet p. Wrońskiego”). W 1930 r. bibliotekę przeniesiono do innego, większego pomieszczenia w gmachu Kuratorium („z oddzielnym wejściem od zaułka św. Michalskiego”), gdzie urządzono również czytelnię czasopism oraz magazyny. Było to możliwe, ponieważ księżnica uzyskała dodatkowo cztery pokoje⁴⁵. Kolejne zmiany nastąpiły w 1935 r. Wówczas lokal Biblioteki powiększono o jeszcze dwa pokoje, w których znalazły miejsce wypożyczalnia i czytelnia dla młodzieży⁴⁶. Po trzech latach, 29 VII 1938 r. CBP została przeniesiona do nowożytnego przy ul. Królewskiej 9 m 1. Tu dysponowała pięcioma pokojami i mieszkaniami dla woźnego. (Łączna powierzchnia wynosiła 312 m²)⁴⁷.

W początkowym okresie działalności czytelnia oferowała swym użytkownikom wydawnictwa informacyjne (słowniki, encyklopedie, atlasy itp.) oraz 56 tytułów czasopism „pedagogicznych i naukowych”, w tym 5 zagranicznych; nie prenumerowano — według Statutu CBP — dzienników i tygodników politycznych. W czytelni były również 4 mapy i globus. Po uruchomieniu wypożyczalni czytelnicy mogli korzystać także z książek z zakresu pedagogiki i dyscyplin pokrewnych, opracowań metodycznych, podręczników, literatury pięknej. Łącznie w 1925 r. biblioteka posiadała 3100 tomów „zinventoryzowanych i skatalogowanych, mniej więcej tyleż niezinventoryzowanych”⁴⁸. Proweniencja owych zbiorów była zróżnicowana: prawie połowa z nich należała do „dawnej” biblioteki KOSW, część zakupiono, pozostałe zaś pochodziły z darów. W ostatniej grupie były również woluminy przejmowane z innych bibliotek, także szkolnych.

Ten stan rzeczy zgodny był z zapisami Statutu CBP, gdzie określono, iż: „Centralna Biblioteka składa się: 1) z istniejącego księgozbioru Kuratorium, 2) z książek wydzielonych z bibliotek szkolnych, 3) z książek nabywanych z dotacji państwowych, 4) z książek nadsyłanych do Ku-

⁴³ Ibidem, m.in. b. 4504: , l. 83: Preliminarz budżetowy CBP.

⁴⁴ Ibidem, 1428, l. 43, 153, 159: KOSW, nr 18970/24-III. W sprawie otwarcia czytelni CBP.

⁴⁵ Ibidem, b. 5493, l. 8: [zapiski Z. Wiskontowej dotyczące początków CBP], l. 61: Sprawozdanie CBP KOSW w Wilnie za rok 1930. Trzeba wyjaśnić, że budynek Kuratorium zlokalizowany był u zbiegu dwóch ulic: Andrzeja Wolana i zaułka św. Michalskiego.

⁴⁶ DzUrz. KOSW 1936, nr 2, s. 39.

⁴⁷ Ibidem, 1939, nr 2, s. 64.

⁴⁸ LCVAV, F. 172: KOSW, ap. 1, b. 1428, l. 79-81: KOSW, 19IX1925, nr 17477/O. Do MWRiOP. W sprawie odpowiedzi na ankietę.

ratorium przez firmy wydawnicze, 5) z darowizn, 6) z depozytów, 7) z książek nabywanych z funduszy składkowych, 8) z prenumerowanych czasopism pedagogicznych i innych naukowych. Dzienniki i tygodniki partyjno-polityczne są wyłączone". Dodano przy tym istotną informację: „Wszystkie książki i czasopisma, prócz umieszczonych w punkcie 6, jak również urządzenia wewnętrzne Biblioteki są własnością państwa”⁴⁹. Właśnie jednym z pierwszych zadań Zofii Wiskonttowej w 1924 r. było sprawdzenie i spisanie „dawnego” kuratorskiego księgozbioru, który po inwentaryzacji miał wejść w skład nowo powstającej biblioteki pedagogicznej. Ogółem było to ponad 3 tysiące książek „przeważnie podręczników spakowanych w skrzyniach, co uniemożliwiało korzystanie z nich, złożonych w kuchni w oficynie, półek nie było”⁵⁰. Porządkowanie tych zbiorów trwało aż do grudnia, ponieważ Z. Wiskonttowa nie miała jeszcze wówczas przydzielonych „sił pomocniczych”, a oprócz inwentaryzowania książek musiała wykonywać także inne czynności. Między innymi w październiku „lustrowała” zbiory bibliotek wszystkich wileńskich szkół średnich w celu wyboru książek do pedagogicznej księżnicy. Należy wspomnieć, iż owe wizyty zostały poprzedzone pismem kuratora z 18 X 1924, adresowanym do dyrekcji wileńskich szkół państwowych — sześciu gimnazjów oraz trzech seminariów — polecającym ułatwienie „bibliotekarce CBP (...) zinwentaryzowanie tych dzieł i kompletów czasopism, jakie zostaną wydzielone z księgozbioru nauczycielskiego szkoły celem włączenia do Centralnej Biblioteki Kuratorium OSW”⁵¹. Efekt tych penetracji nie był zadowalający. W sprawozdaniu z działalności czytelnicy pedagogicznej w okresie od października do grudnia 1924 r. Zofia Wiskonttowa pisała: „Prócz biblioteki Gimnazjum im. Lelewela, posiadającej kilkakaset tomów cennych książek w językach obcych, przeważnie w języku rosyjskim, które tam leżą bez ruchu, a większą korzyść przyniosłyby w Centralnej Bibliotece Pedagogicznej, reszta szkół nie posiada prawie dzieł pedagogicznych. Biblioteki zaś seminarium męskiego i żeńskiego, które dzieła te posiadają w ilości 100-200 tomów, potrzebują ich dla swoich uczniów”⁵². Trzeba jednak dodać, że po dłuższych pertraktacjach pewna część zbiorów z bibliotek szkół wileńskich zasilila zasoby CBP⁵³.

Jak wyżej wspomniano, pewien udział w powiększaniu zasobów mieli też ofiarodawcy. Obok instytucji, prawie systematycznie wspomagających Centralną Bibliotekę Pedagogiczną przez cały okres jej funkcjonowania, takich jak biblioteki warszawskie (MWRiOP oraz Publiczna) i wileńskie (Publiczna i Uniwersytecka), były to również osoby prywatne. Jeszcze przed uruchomieniem i w pierwszych miesiącach działalności księżnicy swoje zbiory przekazywali m.in. pracownicy Kuratorium. Wśród nich — Zygmunt Gąsiorowski, który ofiarował bibliotece 9 pełnych roczników pism pedagogicznych, 47 niekompletnych oraz 7 książek⁵⁴. Formą podziękowania ze strony Zarządu CBP było podawanie do „publicznej wiadomości” nazwisk darczyńców. Początkowo powielano listy ofiarodawców i razem z corocznymi sprawozdaniami z działalności księżnicy rozsyłano je do wileńskich instytucji (m.in. szkół, bibliotek) i organiza-

⁴⁹ Ibidem, l. 131: Statut CBP KOSW, § 2, 3.

⁵⁰ Ibidem, b. 5493, l. 8, op. cit.

⁵¹ Ibidem, b. 1428, l. 189: KOSW, 20 X 1924, nr 15949/24-III. Do Dyrekcji / Państwowe Gimnazja i Seminarium w Wilnie. W sprawie Biblioteki.

⁵² Ibidem, l. 44v.

⁵³ Było to m.in. 596 tomów książek rosyjskich przekazanych właśnie przez Gimnazjum Państwowe im. Lelewela. Ibidem, b. 5493, l. 61, op. cit.

⁵⁴ Ibidem, b. 1428, l. 109-109v: CBP KOSW w Wilnie, 20 I 1925, nr 3. „Do P. Z. Gąsiorowskiego, Kuratora OSW. Zarząd CBP KOSW, składając podziękowanie za ofiarę, stwierdza niniejszym odbiór pism i książek.

cji nauczycielskich, natomiast po 1926 r. publikowano je w Dzienniku Urzędowym KOSW. Ponieważ ten sposób gromadzenia wzbogacał zasoby kuratorskiej biblioteki pedagogicznej przeciętnie o kilkadziesiąt, a czasami nawet kilkaset tomów rocznie, więc kierownictwo placówki nie zapomniało o apelowaniu także do potencjalnych darczyńców. Trzeba przyznać, iż pisma do nich kierowane opracowywano zgodnie ze sztuką pozyskiwania sponsorów. Zaczynano więc od rzeczowej informacji o księżnicy i pełnionej przez nią istotnej roli, następnie przedstawiano jej trudną kondycję finansową, kończono zaś prośbą o „łaskawą pomoc”. Przykładem może być pismo CBP z października 1925 r.: „Od listopada 1924 r. istnieje przy Kuratorium Okręgu Szkolnego w Wilnie Centralna Biblioteka Pedagogiczna, której zadaniem jest pomoc w doksztalcaniu ogólnym i zawodowym miejscowego nauczycielstwa. Biblioteka posiada w chwili obecnej 3200 tomów skatalogowanych, tyleż nieskatalogowanych oraz 50 czasopism. Ponieważ CBP posiada bardzo skromne środki, gdyż poza jednorazową zapomogą Ministerstwa WRiOP w kwocie 25 000 zł, rozporządza tylko sumami wpływającymi tytułem składek członkowskich (około 400 zł miesięcznie), więc zakup żądanych dzieł jest w wysokim stopniu ograniczony. Wobec powyższego Zarząd CBP niniejszym zwraca się do... z uprzejmą prośbą o łaskawą pomoc w postaci darowania niepotrzebnych dzieł, dubletów, egzemplarzy recenzyjnych, wydawnictw własnych etc. Prezes Zarządu”. Adresaci tegoż pisma to: Biblioteka Publiczna w Warszawie, Lwowskie Towarzystwo Popierania Nauki Polskiej, Akademia Umiejętności w Krakowie, Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie, Stefan Demby, ówczesny naczelnik Wydziału Bibliotek MWRiOP [późniejszy organizator i pierwszy dyrektor Biblioteki Narodowej], Zygmunt Ziemiński z Departamentu Szkolnictwa Średniego MWRiOP [ówczesny kierownik Biblioteki MWRiOP, funkcję tę pełnił od 1922]⁵⁵. Należy dodać, że prośby owe zazwyczaj nie pozostawały bez echa. Potwierdzeniem są właśnie wspomniane sprawozdania z działalności CBP.

Organizatorzy wileńskiej biblioteki pedagogicznej, przystępując do zakładania placówki, akcentowali, że — zgodnie z nazwą — będzie to instytucja gromadząca wydawnictwa (książki i czasopisma) głównie z zakresu pedagogiki i dyscyplin pokrewnych. Chodziło o zapewnienie nauczycielom łatwego dostępu do materiałów pomocnych w kształceniu, doksztalcaniu, pracy naukowej i codziennej praktyce pedagogicznej. Nowo powstająca księżnica miała więc być warsztatem pracy dla nauczycielstwa Okręgu Szkolnego Wileńskiego. Tak to przedstawiał inicjator księżnicy — kurator Zygmunt Gąsiorowski, w podobny sposób określono też cele placówki. Akcentował to również, dwukrotnie już przywoływany, Tadeusz Łopuszański: „Chciałbym (...) z naciskiem zwrócić uwagę na bezcelowość usiłowań — gdyby się takie pojawiły — budowania biblioteki o charakterze ogólnym. Pieniądze, które będą wpływały od nauczycielstwa, wraz z dotacjami państwowymi nie pozwolą z biblioteki tej uczynić biblioteki uniwersalnej, a próby w tym celu zrobione dałyby ten wynik, iż biblioteka w każdym dziale, a więc i w pedagogicznym byłaby niekompletna, a więc nie mogłaby stanowić poważnego warsztatu pracy. Konieczne więc trzeba zbudować przede wszystkim poważną bibliotekę pedagogiczną, a prócz tego zakupować z zakresu różnych nauk będących przedmiotami nauczania w szkole średniej, tylko najważniejsze dzieła i to nie dzieła o treści specjalnej, lecz dzieła o charakterze ogólnym, zbliżone charakterem swoim do nauki szkolnej i mogące być nauczycielom pomocnymi przy opracowywaniu lekcji. (...) trzeba zacząć budować bibliotekę tylko jako bibliotekę pedagogiczną, jedynie z dodatkiem wyżej wspomnianym. Na razie też mogą być prenumerowane tylko pisma pedagogiczne. (...) Zwracam jeszcze raz uwagę na konieczność prenumerowa-

⁵⁵ Ibidem, l. 90-91v.

nia przez bibliotekę dużej ilości pism pedagogicznych. Czasopisma te muszą uwzględniać następujące działy: psychologia, psychologia pedagogiczna, pedagogia ogólna, dydaktyka ogólna, organizacja i administracja szkolnictwa w ogóle, higiena szkolna, wychowanie fizyczne, wychowanie moralne, dydaktyka wszystkich poszczególnych przedmiotów nauczania. Już w tym, co wyliczyłem, jest około 20 działów, z których każdy ma liczne czasopisma. Jeżeli biblioteka ma stanowić dla każdego nauczyciela dobry warsztat pracy, to w zakresie każdego z tych działów powinna posiadać wszystkie istniejące czasopisma polskie oraz przynajmniej po jednym czasopiśmie amerykańskim, angielskim, francuskim, niemieckim, nie licząc czasopism innych krajów. Dodać trzeba, że poza działami wyżej wymienionymi istnieją poważne czasopisma, poświęcone najrozlicznieszym kwestiom socjalnym. Wobec tego jasne jest, że biblioteka musi zawierać więcej niż 100 czasopism. (...) Na koniec jeszcze jedna uwaga. Przypuszczam, że przy wielkich zakupach początkowych pomocną dla komitetu zakupującego byłaby biblioteka Ministerstwa, w której można by się zorientować co do czasopism i najważniejszych książek⁵⁶.

Tymczasem w październiku 1933 r. wizytator MWRiOP Stanisław Seweryn, prowadzący kontrolę w CBP, stwierdził m.in., że gromadzone zbiory mają charakter raczej ogólny, a nie „wyłącznie pedagogiczny”. W związku z tym Ministerstwo zaleciło, by dyrektor placówki, który ma decydujący głos w sprawie zakupów, pilnie przewidował przedkładane mu listy książek i czasopism proponowanych do nabycia, a także podjął działania mające na celu zwiększenie liczby dzieł z zakresu literatury dla dzieci i młodzieży. Sugerowano ponadto, by zreorganizować Radę Biblioteczną „przez powołanie do niej przedstawicieli szkolnictwa powszechnego, zawodowego i oświaty pozaszkolnej”, których nie było w jej ówczesnym składzie. Chodziło bowiem o obecność w tym organie doradczym reprezentantów wszystkich środowisk oświatowych miasta, znających dokładnie ich potrzeby, a jednocześnie osób będących, o czym wcześniej wspomniano, specjalistami w określonej dyscyplinie. Było to istotne, ponieważ właśnie członkowie Rady przygotowywali wykazy dzieł, które w ich mniemaniu należy kupić. Warto dodać, że S. Seweryn w protokole pokontrolnym zwrócił uwagę nie tylko na owe usterki, ale też na osiągnięcia, m.in. pisał: „Z całej działalności Biblioteki i Czytelni należałoby podkreślić dużą sprawność i aktywność”⁵⁷.

Należy zauważyć, że ta sprawność i aktywność CBP była widoczna w całym dwudziestoleciu. Wyrażała się nie tylko znacznym przyrostem zbiorów, ale też oferowanymi formami pracy. Zofia Wiskonttowa, prowadząca bibliotekę od chwili jej założenia do 1939 r., starała się doskonalić owe działania zgodnie z potrzebami użytkowników i zaleceniami władz szkolnych. A więc obok indywidualnego udostępniania zbiorów stosowała też wypożyczanie kompletów, prowadziła działalność informacyjną, propagandową, a także instruktażową. Udzielała bowiem fachowej pomocy pracownikom oddziału filialnego CBP, czyli Państwowej Biblioteki Pedagogicznej w Grodnie oraz bibliotekarzom prowadzącym szkolne ksiąźnice, przyjmowała wycieczki złożone z uczestników kursów dla nauczycieli, w tym także dla bibliotekarzy, wspomagała zbiorami kuratorskiej biblioteki pedagogicznej inne placówki. Warto dodać, że kurator Kazimierz Szelański w 1934 r. w opinii o pracy Zofii Wiskontowej stwierdził: „Rozwój CBP związany jest z gorliwą, inteligentną i ofiarną pracą p. Z. Wiskontowej, która oprócz fachowego wykształcenia, posiada wybitne uzdolnienia bibliograficzne i zamiłowania do bibliotekarstwa. W ciągu czterech lat współpracy z p. Z. Wiskontową mogę stwierdzić, że jest sumienna, pracowita i znająca dobrze wydawnictwa pedagogiczne w Polsce i za granicą. (...) jest pracow-

⁵⁶ Ibidem, l. 82-83v, op. cit.

⁵⁷ Ibidem, b. 4865, l. 4-5: Sprawozdanie z wizytacji CBP w Wilnie w dniach 20 i 21 X 1933 r.

niczką wybitną i zasługuje całkowicie na zaufanie. Pracę jej w CBP oceniam jako bardzo dobrą⁵⁸.

Działania podejmowane przez Z. Wiskonttową służyć miały przede wszystkim użytkownikom kuratorskiej ksiąźnicy. Według Statutu CBP (§ 5.) „Członkiem rzeczywistym biblioteki może być każdy czynny nauczyciel podległych Kuratorium publicznych i państwowych szkół powszechnych, średnich ogólnokształcących i zawodowych oraz pracownicy pedagogiczni Kuratorium i Inspektoratów Szkolnych” Nauczyciele nie wymienieni w owym paragrafie, mogli korzystać z CBP po uzyskaniu zezwolenia Kuratora i po wpłaceniu kaucji (15 zł) oraz uiszczeniu kwartalnej opłaty (3 zł). Inni potencjalni czytelnicy, czyli „osoby spoza sfer szkolnych”, również byli zobligowani do uzyskania zgody Kuratora i uregulowania jednorazowej opłaty (15 gr). Użytkownikami biblioteki mogli być również studenci, ale zasady korzystania tej grupy określał nie Statut, lecz Regulamin CBP⁵⁹. Początkowo z ksiąźnicy mogli korzystać tylko nauczyciele szkół polskich, mieszkający lub zatrudnieni w Wilnie. Dopiero w 1925 r. poszerzono „kręgi użytkowników” o osoby zamieszkujące teren całego Okręgu Szkolnego Wileńskiego, a także innej narodowości⁶⁰. W nowym statucie, obowiązującym od 1932 r., skorygowano zapis odnoszący się do czytelników. Według § 7 do korzystania z CBP uprawnieni byli „nauczyciele szkół wszelkiego typu, pracownicy administracji szkolnej, słuchacze szkół wyższych, młodzież szkół średnich i te osoby ze społeczeństwa, które interesują się sprawami nauczania i wychowania”⁶¹.

Mówiąc o użytkownikach, trzeba podkreślić, że Zarządowi CBP zależało na reklamie instytucji i usprawnieniu jej funkcjonowania, m.in. poprzez dostosowanie jej działalności właśnie do potrzeb czytelników⁶². Świadczą o tym liczne publikacje na temat kuratorskiej ksiąźnicy, zamieszczane od 1926 r. na łamach Dziennika Urzędowego KOSW. Były to zarówno komunikaty ułatwiające korzystanie z CBP—propagujące ksiąźnicę i jej działalność w środowisku, jak i artykuły podejmujące kwestie organizacyjne i merytoryczne. Wśród materiałów dotyczących spraw organizacyjnych należy wymienić przede wszystkim dokumenty normujące funkcjonowanie placówki, a także komunikaty o nowo zakupionych lub otrzymanych w darze książkach i czasopiśmie. Owe spisy książek nabywanych w określonym czasie były dla ówczesnych odbiorców Dziennika cennym źródłem informacji o zbiorach biblioteki wileńskiej. Obecnie na ich podstawie można prześledzić nie tylko wzrost liczebny księgozbioru i zbiorów czasopiś-

⁵⁸ Ibidem, b. 5493, k. 7-8, op. cit.

⁵⁹ Ibidem, b. 1428, l. 131-132: Statut CBP KOSW.

⁶⁰ Ibidem b. 1428, l. 56, op. cit., l. 204-204v, op. cit.

⁶¹ DzUrż. KOSW 1932, nr 6, s. 163-165.

⁶² Przykładem może być następujący komunikat: „Pragnąc w toku pracy Biblioteki Pedagogicznej wprowadzić pewne zmiany i ulepszenia Zarząd Biblioteki Pedagogicznej KOSW ogłasza poniższą ankietę. 1. Czy czytelnicy są zadowoleni z wyboru pism? 2. Czy czytelnicy są zadowoleni z wyboru książek? 3. Czy czytelnicy są zadowoleni z wydawnictw pomocniczych? 4. Jakże stwierdzają braki w dziale pedagogicznym? 5. Jakże zmiany uważają za pożądane w urzędzeniu biblioteki? 6. Jakże zmiany uważają za pożądane w sposobie prowadzenia biblioteki? 7. Jakże zmiany uważają za pożądane w regulaminie? 8. Czy godziny otwarcia czytelnicy i biblioteki są wygodne? 9. Jak wpłynąć na czytelników, żeby oddawali książki w terminie?”. Zob. Dz.Urż. KOSW 1926, nr 3, s. 117. Jednak ankietę nie przyniosła oczekiwanych rezultatów. Niecały rok później podsumowano efekty działań Zarządu CBP KOSW: „Zarząd Biblioteki, pragnąc wprowadzić (...) pewne zmiany i ulepszenia i chcąc zasięgnąć zdania czytelników w tej kwestii, ogłosił (...) ankietę do czytelników, ale odpowiedzi wcale nie nadeszły. Wówczas ta sama ankietę została wydrukowana na blankietach i rozdana czytelnikom. Na 200 z górą rozesłanych ankiet otrzymano zaledwie 11 odpowiedzi, których mała ilość nie daje zupełnie dokładnego pojęcia o życzeniach czytelników”. Dz.Urż. KOSW 1927, nr 2, s. 77.

mienniczych Centralnej Biblioteki Pedagogicznej w latach 1932-1939, ale też określić zawartość i strukturę nabytków. Trzeba też wspomnieć o zestawieniach bibliograficznych. Obejmowały one istotne zagadnienia, pomagały nauczycielom w dotarciu do przydatnych materiałów. Publikowano np. zestawienia dotyczące reformy ustroju szkolnictwa, organizacji bibliotek szkolnych i czytelnictwa. Podobną funkcję spełniały katalogi zbiorów bibliotecznych. W okólniku Kuratora OSW z 13 października 1932 r. „w sprawie wzmoczenia działalności Centralnej Biblioteki Pedagogicznej Kuratorium Okręgu Szkolnego Wileńskiego” można znaleźć następującą informację: „CBP rozpoczyna również drukowanie katalogów przedmiotowych w tym przeświadczeniu, że nauczycielstwo szkół wszelkich typów, niezależnie od miejsca swego zamieszkania, będzie pilnie korzystało z CBP, nie tylko wypożyczając książki, lecz również przysyłając Bibliotece swe życzenia oraz krótkie rzeczowe oceny przeczytanych dzieł, ujęte z punktu widzenia praktyki szkolnej. Materiały w ten sposób uzyskane przez Bibliotekę mogą być w porozumieniu z autorami umieszczane za wynagrodzeniem w nieoficjalnej części Dziennika Urzędowego albo też zostaną użyte do omówienia potrzeb czytelnictwa na zebraniu abonentów Biblioteki. Komunikując o powyższym, zalecam dyrekcjom i kierownictwom szkół skuteczne zachęcenie nauczycielstwa do żywej współpracy z CBP KOSW we wszystkich sprawach naukowo-pedagogicznych, wymagających roztropnego pogłębienia, zwłaszcza w związku z rozpoczętą reformą ustroju naszego szkolnictwa”⁶³. Jest to przykład reklamy biblioteki, a jednocześnie próba inspirowania użytkowników CBP do większej aktywności, także twórczej.

Natomiast wśród publikacji podejmujących kwestie merytoryczne należy wymienić przede wszystkim sprawozdania z działalności biblioteki. Pierwsze, obrazujące funkcjonowanie wileńskiej księżnicy pedagogicznej w 1926 r., zostało opublikowane 10 II 1927⁶⁴. Od tego czasu aż do 1939 r. sprawozdania z działalności CBP ukazywały się na łamach Dziennika Urzędowego KOSW systematycznie, raz w roku. O działalności Centralnej Biblioteki Pedagogicznej KOSW świadczyły też inne materiały, publikowane w urzędowym periodyku. Były to m.in. zapowiedzi planowanych działań bądź relacje z już zrealizowanych. Dobrze ilustruje to poniższy komunikat: „Z inicjatywy Zarządu CBP KOSW zapoczątkowane zostały od października br. odczyty pedagogiczne, przeznaczone dla nauczycielstwa szkół wszelkich typów oraz osób interesujących się zagadnieniami wychowawczymi. Odczyty odbywać się będą raz na miesiąc, mogą być jednak w przyszłości urządzone również częściej. Program odczytów ustali Koło Prelegentów, które zostanie w najbliższym czasie utworzone przez Zarząd Biblioteki. Odczyty odbywać się będą w sali im. Czartoryskiego w gmachu Kuratorium. W dniu 6 października 1927 r. odbyło się pierwsze inauguracyjne zebranie, na które złożyło się: 1. przemówienie kuratora A. Ryniewicza, 2. odczyt wizytatora dr. T. Mianowskiego pt. Projekt nowego ustroju szkolnictwa w Polsce, 3. odczyt wizytatora dr. Z. Fedorowicza pt. Wychowawczy wpływ klasy szkolnej na jednostkę. Pierwsze zebranie zgromadziło przeszło 200 słuchaczy, nauczycieli szkół powszechnych, średnich i zawodowych m. Wilna”⁶⁵.

Uwagi na temat wileńskiej biblioteki pedagogicznej warto chyba zakończyć przedstawieniem danych liczbowych z wybranych lat: 1924 (uruchomienie czytelnicy) i 1925 (otwarcie wypożyczalni) oraz 1938 (ostatni rok sprawozdawczy). Wydaje się, że liczby te najlepiej obrazują rozwój CBP.

W 1924 r. czytelnia posiadała 56 tytułów czasopism „pedagogicznych i naukowych”, w tym 5 zagranicznych, natomiast w 1938 r. było to już 170 tytułów, z tego 29 to pisma wydawane w je-

⁶³ Ibidem, nr 11, s. 382-383.

⁶⁴ Ibidem, 1927, nr 2, s. 76-77.

⁶⁵ Ibidem, nr 10, s. 274-275.

zykach obcych. Nastąpił więc trzykrotny wzrost liczby gromadzonych przez CBP wydawnictw periodycznych. Od momentu otwarcia, czyli od 29 XI 1924 r., do końca tegoż roku odwiedziły czytelnicy 42 osoby, a 14 lat później już 4448. Wypożyczalnia zaś w chwili uruchomienia, a więc 16 IX 1925 r., oferowała swym użytkownikom ok. 3100 tomów. Były one skatalogowane i wpisane do inwentarza, obok nich w CBP znajdowało się tyle samo woluminów jeszcze nieopracowanych, ogółem było więc ich 6200. Liczba ta wzrosła do 6500 pod koniec 1925 r. Natomiast w ostatnim roku sprawozdawczym, czyli w 1938, stan księgozbioru ogółem wynosił 32 668 tomów, z tym że skatalogowanych i wpisanych do inwentarza bibliotecznego było 27 720. Pozostałe woluminy to wydawnictwa rosyjskie wpisane do oddzielnego inwentarza, dublety oraz książki jeszcze nieopracowane. W 1925 r. abonament wykupiły 162 osoby, w wypożyczalni zanotowano 1005 odwiedzin i 1696 wypożyczonych tomów, w 1938 r. zaś odpowiednio: 880, 25 422 i 36 812⁶⁶.

Przedstawione w artykule — na podstawie źródeł — informacje na temat organizacji Centralnej Biblioteki Pedagogicznej Kuratorium Okręgu Szkolnego Wileńskiego oraz przykłady jej działalności są świadectwem umiejętnego dostosowania działań władz szkolnych do potrzeb nauczycielstwa okręgu. Potwierdzają też, że kuratorskie biblioteki pedagogiczne — jako warsztaty „pracy zawodowej, naukowej i samokształceniowej” dla nauczycieli — odegrały istotną rolę w zapewnieniu dostępu do publikacji z zakresu pedagogiki oraz dyscyplin pokrewnych, a także w upowszechnianiu informacji pedagogicznej. Zwracał na to uwagę Minister WRiOP Wojciech Świętosławski: „Państwowe Centralne Biblioteki Pedagogiczne KOS oraz Centralna Biblioteka Ministerstwa WRiOP (...) mogą stać się walną pomocą w pracy naukowej, wychowawczej, metodycznej zainteresowanych nauczycieli, ponieważ udostępniają nauczycielstwu zbiory swoje nawet poza siedzibą Kuratorium, (...) nadto mogą pośredniczyć w dostarczaniu materiałów do pracy naukowej i samokształceniowej z Bibliotek innych Okręgów Szkolnych, Centralnej Biblioteki MWRiOP i Bibliotek Uniwersyteckich”⁶⁷. Należy zaznaczyć, że owa pomoc ze strony księżnic okazała się bardzo pożądana zwłaszcza na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych, co miało związek z reformą ustroju szkolnictwa, którą zaczęto wprowadzać od 1932 r.⁶⁸

The Board of Education Pedagogic Library in Wilno (1924-1939). Origin. Organisation

At the time of the Second Republic an important role in the popularisation of the achievements of pedagogic and affiliated sciences, as well as in the basic, supplementary and in-service training of teachers, was played by the pedagogic libraries of the school district boards of education (KOS). Their establishment was dictated by the necessity of creating „professional, scientific and self-education workshops” for teachers and other persons associated with education and upbringing. Such an institution was the Central Pedagogic Library of the Wilno KOS (1924-1939), created upon the initiative of curator Zygmunt Gasiorowski in October 1924. The library was opened to the public on 29 November 1924

⁶⁶ LCVAV, F. 172: KOSW, ap. 1, b. 1428, k. 80, op. cit., b. 4865, k. 7, op. cit.; DzUrz. KOSW 1939, nr 2, s. 64; Z. Wiskonttowa, *Centralna Biblioteka...*, s. 177.

⁶⁷ DzUrz. KOS Poznańskiego 1939, nr 6, s. 125-126.

⁶⁸ Ustawa z 11 marca 1932 r. o ustroju szkolnictwa. DzURP 1932, nr 38, poz. 389.

together with a reading room, but it actually commenced its work on 16 September 1925, i.e. after the opening of the lending library. Before the inauguration, it was necessary to prepare basic documents defining norms for the library's functioning, convene a Central Public Library Board, adapt the interiors intended for its seat, initiate completing the outfitting and the book collections, as well as employ a librarian. Just as essential were the assorted endeavours aimed at winning the support of the local teachers. The presented article is an attempt at recreating the efforts of the Wilno school authorities and teachers' organisations, which resulted in setting up the board of education library. Helpful sources found in, i.a. the Lithuanian Central State Archive in Vilnius made it possible to reconstruct the history of the Central Pedagogic Library and to become acquainted with the essential and rarely publicised „behind the scenes" issues accompanying the organisation of the institution.